

Észrevételek Tóth Sándor László: A De Administrando Imperio 38. fejezete időviszonyai és a magyar őstörténet c. tanulmányához

Tóth Sándor László 2014. június 21-én az MTA BTK Történettudományi Intézete tanácstermében az MTA BTK Magyar Őstörténeti Témacsoportja szervezésében rendezett konferencián „Három esztendő vagy 300 év? Megjegyzések a DAI 38. fejezete időviszonyaihoz” címmel tartott előadást. Surányi Dezső az Eleink c. folyóirat XIII. évfolyamának 4. számában (2014) reflektált Tóth Sándor előadására. Azóta Tóth Sándor előadása átdolgozott, írásos formában is megjelent (Acta Universitatis Scientiarum Szegediensis Acta Historica Tomus CXXXVII (2015) 3-17.) Mivel magam is a magyar őstörténettel foglalkozom, igen fontosnak tartom a tárgyalt probléma alapos vizsgálatát, hiszen az a magyar őstörténet egyik legfontosabb sarokpontjaként hosszú évtizedek óta a viták keresztüztüzeiben áll. Tóth Sándor László megállapításait igen figyelemre méltónak találtam, és úgy látom, hogy minden magyar őstörténettel foglalkozó kutató számára hasznos lenne ismeretük. A továbbiakban néhány gondolatot fűznék Tóth Sándor megállapításaihoz.

A 38. caput első időmeghatározása a türkök Levediában való lakására vonatkozó 'to palaion' vagyis 'régen'. A DAI szövegében e kifejezés Attila itáliai hadjárata kapcsán 500 évnyi, I. Basileios (867-886) korára 70-80 évnyi időtávlatot fed le. Ezek igen különböző időtartalmak, ezért Tóth Sándor a kérdéses terminust a 37. fejezet legkorábbi besenyő szállásokra vonatkozó 'eredetileg, kezdetben' jelentésű 'apo arkhés' időmeghatározásával vetette össze, amely a DAI keletkezési idejéhez, a 'mához', 948-952-höz képest 50-55 évvel korábbra, 893-902-re vonatkozik. Így mindössze annyi biztos, hogy a magyar honfoglalás előtti időre utal a 'to palaion' vagyis 'régen' kifejezés. A szerző Levedi és Álmos egy generációba, Árpádnak pedig a következő nemzedékbe való tartozása alapján két nemzedékkel korábbra, 850/870-re helyezi a 'régen' kifejezés érvényességét. Ugyanerre az időszakra vonatkozik az 'abban az időben' kifejezés is, amely Levedi működésének idejére érvényes. Ez utóbbit Tóth a 70-80 éves emlékezethatár alapján 850-870/880 közé teszi (5-7).

Magam úgy látom, hogy Álmos fejedelemségének a magyar hagyományban szívósan fennmaradt emléke legalábbis elképzelhetővé teszi, hogy politikai vezető szerepével valamilyen formában számolni kell. Feltehető, hogy valamivel fiatalabb volt Levedinél, így akár két és fél nemzedéknyi időtávval is lehetne számolni a honfoglalás előtt, Levedi uralmát 850 elé helyezve. Levedi uralmának általam javasolt időrendi helyzetét a DAI továbbiakban bemutatandó adatai is megerősítik.

A legtöbbet vitatott három éves kazár-magyar szövetség kapcsán Tóth Sándor úgy foglalt állást, hogy mivel a legkorábbi másolatban betűvel kiírva szerepel a 'treis' azaz 'három' szó, és a másoló tudatosan a fontosabb számokat írta ki teljesen, míg a többit pusztán betűszámmal jelölte, tényként kell elfogadnunk a megadott időtartamot (10-11). A szerző a három éves szövetséget a magyarok 861-es, kazárokkal közös krími szereplése alapján ekkori Bizánc-ellenes szövetségként, vagy a keleti szláv törzseknek az óorosz évkönyvekben (PVL) a 852. és 859. évek alatt említett kazár adóztatása kapcsán, esetleg a kazároknak a 870-880-as években a Dzsajháni-hagyományban fennmaradt, évenkénti besenyő ellenes hadjárataival tartja összefüggésbe hozhatónak (12).

E helyen azt az észrevételt tenném, hogy a DAI szerint már Levediában volt besenyő-kazár összeütközés, hiszen a besenyők a kazárokat megtámadva és vereséget szenvedve fordultak a türkök ellen. Mivel a három éves szövetség is ekkoriban volt, talán nem véletlenül fordultak ekkor Levedi népe ellen a besenyők. Ez pedig 850 előtt történhetett, amint az a bizánci császár szövegéből szerintem kikövetkeztethető.

A kangar besenyő-türk összeütközést, és Atelkuzu-be költözést követően 'kevés idő múltával' történt a fejedelemsválasztás, ez az időmeghatározás a betelepülés és a fejedelemsválasztás kronológiai viszonyára vonatkoztatható. Tóth Sándor úgy véli, a 850 körüli etelközi letelepedést bizonytalan idő múlva követte a fejedelemsválasztás (13-14).

A fenti megfogalmazásból úgy tűnik, hogy a szerző elképzelhetőnek tartja Levedi hosszabb idejű első vajdaságát Etelközben, holott a DAI mind Levedi uralmát, mind a három éves szövetséget Levediába teszi. Amennyiben 850 körüli etelközi betelepüléssel számolunk, Levedi első vajdaságának idejét érdemben 850 elé szükséges helyeznünk, Levedi kazáriai útjáig és a fejedelemsválasztásig legfeljebb néhány év telhetett el. Az ily módon kitágult időkülönbség Levedi és Árpád uralma között (850 tájáig és 870/880-900 körül) valószínűsíti Álmos közbeeső uralmát.

Tóth Sándor, a szakirodalomban lefolyt vitákat bemutatva, úgy foglalt állást, hogy az etelközi fejedelemsválasztás és a második besenyő háború között eltelt 'Meta khronos tinas' időt lehetséges 'bizonyos idő múlva' és 'néhány év után' értelemben is fordítani. Nem bizonyítható sem néhány évnnyi, sem néhány évtizednyi hosszúsága. A DAI alapján így nem becsülhető meg, hogy mennyi idő telt el a két esemény között (14-16).

Véleményem szerint a tárgyalt események időkülönbségét talán mégis megítélhetjük. A fejezet szerkesztője e helyen, szemben a három éves szövetség esetével, nem tudott években mérhető pontos időt adni, de az eltelt időt 'kevés'-nek sem ítélte, így, ha valóban egységes szemléletű a 38. fejezet, akkor aligha gondolhatunk csupán néhány éves időkülönbségre. Emellett figyelembe véve a 'régen' kifejezésnek sok évtizednyi vagy évszázadnyi idő jelentését is, a fejedelemsválasztás és a második besenyő támadás időkülönbségét két-három, legfeljebb négy évtizednyi, de nem fél évszázadnyi időre becsülhetjük. Abszolút időben a fejedelemsválasztást a 850-es évekre, a második besenyő támadást pedig a 880-as évekre tennénk. Itt jegyzem meg, hogy számomra úgy tűnik, a DAI által megadott időkeret meg is kívánja egy második fejedelemsválasztás megtörténését, a második besenyő támadást közvetlenül megelőzően, a 880-as években. A kazárok törvénye szerinti kétszeri fejedelemsválasztás feltételezése megmagyarázza a DAI különös állítását Álmos alkalmatlanságáról, fiánál kevésbé hírneves voltáról, és a magyar hagyományt is Álmos fejedelemségéről. Bizáncban az ott is respektált kagáni hatalom általi legitimáció volt a fontos, nem Álmosnak a magyar hagyományban annyira hangsúlyozott fényes származása.

A hatodik, a besenyők 948-952 körüli lakóhelyének a türkök általi birtoklását szemléltető 'abban az időben' kifejezés Tóth Sándor szerint a 'régen' kifejezéssel egyenértékű, és ily módon a besenyők Konstantin-kori, az öt folyó vidékén található szálláshelye azonosítható Levediával és Etelközzel is (16-17).

Magam úgy vélem, bár a két kifejezés hasonló jelentése kétségtelen, a kronológiai szempont mellett a földrajzi szempont is meghatározó a Levedia-Etelköz problémában. A DAI számos helye idézhető arra, hogy konstantinápolyi nézőpontból a pontusi sztyepp nyugati vége, az Al-Duna-Dnyeper közötti régió volt a 'közel', míg a Don-torkolat vidéki Kazária a 'távol'. Kazária szemszögéből nézve a helyzet éppen fordított, így a Kazáriához közeli, tehát Konstantinápolytól távoli Levedia nem lehet azonos földrajzi helyen a Kazáriától távoli, de Konstantinápolyhoz közel fekvő Etelközzel, közöttük jókora távolság lehetett. Gondoljunk csak arra, hogy Gábrriel klerikus a kárpát-medencei magyarokat Bizánchoz, a császárhoz közelebb kívánta költöztetni, ami a besenyők elűzését igényelte volna, az öt folyó vidékéről, tehát az Al-Duna-Dnyeper közötti zónából. A Volgán túl élt úzok közel voltak a kazárokhoz, Konstantinápolytól pedig nyilván távol. Besenyőország, a besenyő föld leírásánál olvasható a Dnyeszter és a Dnyeper folyón innen, Bulgária felé és túl, Úzia, Kazária, Alánia felé meghatározások. A nézőpont itt is világosan Konstantinápoly, amihez képest Kazária, Úzia a távoli föld. Levedia a 9-10. századi Kazária északkeleti szomszédjaként éppoly távol volt Bizánc számára, mint maguk a kazárok.